

seculi, etc., quia scilicet transit in libertatem glorie filiorum Dei; vivit enim ad limbum patrum, nuntians eis Christum advenisse. Unde et Christus sequenti anno crucifixus et mortuus, ad limbum descendens, eidem cum ceteris patribus gloriam beatitudinis contulit, eumque gloriosum in caelum ascendens secum cum triumpho deduxit.

Post hunc versum Septuaginta in editione Romana hanc gnomen, que nec in Hebreo, nec in Greco, nec in Vulgata Latina exstat, insererunt: « Qui videt leviam, misericordia dignus habebitur; qui autem occurrit in portis, vexabit animas. » Hoc est, inquit Schollastes: « Qui videt leviam, id est probus, modestus et non curiosus, misericordia dignus est. » At qui occurrit in portis, id est curiosus, et qui se intromittit in negotia, vexabit multos. Auctor vero *Catena Græcor.* hunc versum sic enuntiat, sicque explicat: « Qui placido misericordique oculo intuetur, et ipse misericordiam consequitur; qui autem in portis se obvium fert, animas exterit. Placide cernentem eum vocare videtur, qui nulla neque invidia, neque avaritia laborat, neque quid discretio exigat, ignorat; per eum autem, qui in portis occurrit, avarum designat, aut illum sane, qui proximo insidias parat, eidemque adversatur; aut hominem ejusmodi, qui illis qui controversiarum causa in tribunal ingrediuntur, in ipso statim introitu sese obijcit; aut eum denique qui a viis, que ad vitam ducunt, ad malas semitas eos abducere conatur, quibus mala machinatur. » Et Olympiodorus: « Qui non videt asperre, hoc est, qui recta placidaque mente ornatus est, is (utpote nihil asperitatis ex peccato reliquum habens) Deum videbit. Qui autem in portis occurrit, est avarus; siquidem quaerens quem exerat et consumat, quasi in portis, ubi olim jus dicebatur, occurrere et insidiari dicitur. »

44. DE FRUCTU ORIS SUI UNUSQUISQUE REPLEBITUR (Hebraice, saturabitur) BONIS, ET JUXTA OPERA MANUUM SUARUM RETRIBUETUR. — Ita Hebræa, Aquila, Chaldeus et Symmachus, licet Septuaginta pro *manuum*, habeant *labiorum*: « Et retributio labiorum ejus, inquit, dabitur illi. » Perperam Cajelanus a citatis Interpretibus recedens, veritatem *fructu oris viri saturabitur bono*, scilicet auditor, et *juxta opera manuum suarum retribuetur ei*; sicque explicat, quasi hic ponatur discrimen fructus sermonum et operum, quod scilicet fructum sermonum percipiat, non loquens, sed audiens: fructum vero, id est, mercedem operum percipiat ipse operans. Contrarium enim hic dicit Salomon, scilicet tam oris quam operis fructum ad suum pervenire ac redire auctorem. Unde Vatablus sic explicat, *g. d.* Verba et opera accipiunt a Deo retributionem (1). Sic et S. Chrysostomus, in *Catena Græcor.* « Ne arbitraris, inquit, in operibus tan-

tum virtutem consistere; nam persepe quoque consistit in verbis. Quare subdit: Retributio laborum ejus tribuetur illi. Atque hoc quoque spectat illud Domini: Ex ore tuo judico te, serve nequam. » Alius ibidem: « Viriis animæ sermo ad virtutem tendit; et quidem bonus bonos generat fructus, sicut et diverso malus malos. Dominus autem tanquam benignus et liberalis dator liberalem mercedem persolvit bonis, supplicia autem ex instituto non irrogat, verum mali sibi ipsi illa adesseunt. »

Maxime vero significat hic sapiens eos, qui blandis verbis æque ac elemosynis mæstos, ægros et afflictos solantur, lætificant et exhilarant, simili modo, ac pari, imo majori mensura (ut innaunt Septuaginta) a Deo et ab aliis lætificandos fore et exhilarandos, juxta illud S. Gregorii: « Et gaudia tribuens, unde es lætificandus, accipies. » Et illud: « Qua mensura mensi fueritis, remittetur vobis. » Et illud Christi: « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. » *Matth. 7.*

45. VIA STULTI RECTA IN OCVLIS EJUS: QUI AUTEM SAPIENS EST, AUDIT CONSILIA. — Pagninus, *obtemperat consilio*, Symmachus recte invertit, *qui vero audit consilio*, ait, sapiens erit, quia ex consilio quod suscepit, proficiet in sapientia. Sensus est, *g. d.* Stultus, id est, insipiens et imprudens, id quod concepit et judicat, vel concupiscit et amat, oculis mentis sue censet esse æquum et rectum: unde sibi proficiens alios consulere negligit; ad sapiens suo judicio diffidens alios consultit, eorumque consilia libens amplectitur et sequitur. Ratio est *prima*, quod stulti sunt superbi, putantque se plus aliis, imo se solos sapere. Rursum: « Dum docti et sapientes magis putari quam esse concupiscunt, ideo alios audire detestantur, ait S. Augustinus, *epist. 174.* At sapientes sunt humiles, scilicet in propriis facile quemlibet falli, nec ambiunt haberi, sed esse sapientes: ideoque libenter alios audiunt, imo consulunt. Alii enim sincerius de nobis rebusque nostris judicant, quam nos ipsi. Nos enim in nostris excecet amor proprius.

Secunda, quia stulti amant suam cupiditatem, is que ita affixi sunt, ut ab eis avelli nolint; qui reverent alios consulere, ne pravacorum desidia et judicia arguantur, eamdemque relinquere, et mutare vi veritatis cogantur. Sapientes vero sequuntur judicium rationis, virtutis et legis divine, que suadet ut in propriis alios consulamus, ne latens amor cupiditatis alicujus judicium offuscet, ac cupiditatem pro ratione substituat.

Tertia, quod stulti duri sint cerebri, perfinatque et obstinati in eo quod semel sibi persuaserunt, et sapientes sinant se duci et flecti quocumque eos ratio et veritas consiliorum, que ab aliis suggeruntur, ducit. Sic Moses, licet assidue cum Deo colloquens, Jethro tamen soceri sui consilium de partiendo in alios regiminis onere libens ad-

(1) Alii, et *illatum manuum alicujus*, quod manibus quisque intulerit (hæc est vocis hebrææ vis), id ei reddidit.

mitti, magno sui et totius populi commo-
Esaii xviii. Sic S. Petrus, licet caput Ecclesie, Pauli licet inferioris consilii, imo correctionem, de non judicando humiliter audivit et suscepit, *Galat. ii.*

Eminuit hæc in re S. Augustinus, qui cum ingenio esset acutissimo, et doctrina eminenti, tamen alios, ac imitatus S. Hieronymum de dubiis S. Scripture consulere solitus fuit, ut patet ex *epist. ejus 8 ad S. Hieronymum*, in cujus fine ait: « Sane idem frater aliqua scripta nostra fert secum, quibus legendis si dignationem adhibueris, etiam sinceram atque fraternam severitatem adhibeas queso. Non enim aliter intelligo quod scriptum est: Emendabit me justus in misericordia, et arguet me, oleum autem peccatoris non iminguet caput meum; nisi quia magis amat objurgator sanans, quam adulator unguens caput. Ego autem difficillime bonus iudex lego quod scripsit, sed aut timidior recto, aut cupidior. Video etiam interdum vitia mea, sed hæc malo audire a melioribus, ne cum me recte fortasse reprehendero, rursus mihi blandiar, et meticulosam potius mihi videam in me quam justam talisse sententiam. » Item S. Ambrosius, qui scribens ad Sabinum, illius licet se eruditione inferioris censura scripta sua subijcit, causamque addit: « Nescio enim quomodo præter imprudentiam caliginem, que me circumfundit, unumquemque fallunt sua scripta, atque ut filii etiam deformes delectant, sic etiam scriptorem indecores etiam sermones sui palpant. »

Denique parallela Salomonis est illa Siracidis gnome: « Fili, sine consilio nihil facias, et post factum non penitebis, » *Ecclesi. xxxii, 24.* Et illa Tobie ad filium, cap. iv, vers. 19: « Consilium semper a sapiente perquire. »

46. FATIUS STATIM INDICAT IRAM SUAM. — Hebraice, *stultus in die cognoscetur ira ejus*, id est, ut Septuaginta et Syrus, *impudens eadem die enuntiat iram suam*; S. Cyprianus, *potestatem furorem suum*; Chaldeus, *stultus importune iram suam ostendit*.

QUI AUTEM DISSIMULAT INIURIAM, CALLIDUS EST. — Hebraice, *tegens ignominiam, callidus est*; Vatablus, *cautus est*; Septuaginta, *als-coudit* (Beda, *occultat*) autem *ignominiam vir astutus*. Callidus ergo hic idem est quod prudens et astutus: ita auctor *Catena Græcor.* Significat in offensa et ira maxime dignosci sapientem a stulto, quod stultus illico iram prodit, sapiens eam tegat, cælet et dissimulet. Hinc illud elegans Hebraorum proverbium: *כוכב כוכב כוכב* *backis backos backons*, il est, in crumena, in alio, in ira, maxime cognoscitur indoles et ingenium hominis: in crumena enim cognoscitur ejus avaritia, vel liberalitas; in calice ejus sobrietas, vel ebrietas; in ira ejus prudentia dissimulandi, vel imprudentia indignandi vel ulciscendi.

Triplex ergo hic innuitur discrimen, quo in ira

sapiens a stulto discernitur. *Primum* est: Stultus si verbo asperiore, multo magis si verbere pungitur, illico ira corripitur et exarscescit, quia passione, non ratione agitur. At sapiens licet socrate, aliove verbo, aut facto duriore appetatur, mentem cohibet ne irascatur, quia illam habet placidam, eo quod iram mortificat, itaque potens est et dominus. Quocirca in sapiente « ira rationi sicut canis pastori obedi, » ut ait S. Basilus, homil. *De ira*, ut scilicet instar canis nunc immittatur in gregem, nunc revocetur a ratione ad ejus libitum.

Secundum: Stultus ira correptus illi interiori in animo indulget. Dum enim injuriam sibi factam jugiter recogitat et exaggerat, animum ira gravidum magis accendit et inflammat: non enim studuit mortificationi, sed instar bruti iras et appetit suos sequitur, illisque indulget; quo fit ut ex ira incidat in indignationem et furorem. At vero sapiens, esto aliquando ira subita corripitur, tandem illam statim in animo refrœnat et compescit. Illico enim iudicium mentis advocat, quod multas illi rationes ira repinende suggerit. Rursum sapiens novit illud Sexti philosophi, num. 273: « Magnus scito esse sapientiam, per quam ferè potes inereditorum insipientiam. » Et num. 283: « Domesticorum indignationes ferè sapientis est. » Prædare S. Ambrosius in cap. vi S. *Lucæ*, ad illud, *Beati pauperes*: « Mitiga, ait, affectum tuum, ut non irascaris, aut certe iratus ne peccaveris, juxta quod scriptum est: Irascimini, et nolite peccare. Præclarum est enim motum temperare consilio, nec minoris virtutis dicitur cohibere iracundiam, quam omnino non irasci, cum plerumque illud leatius, hoc fortius aestimetur. »

Tertium: Stultus iram animo conceptam exterius prodit per vultum iracundum, per verba indignationis plena, per gestus minaces, etc. Clamat enim, vociferatur, minatur, complodit manus, pedibus pulsat terram, convicia facta, etc. Sicut enim sentilla ignis injecta in stipulas, nisi rostringatur, serpit gliscitque, nec desinit donec interiori totum domum pervaserit; quo facto foras per fenestras et lecta erumpit; sic prorsus res se habet in ira, cui stultus non resistit, sed eam sequitur, fovet et auget. At vero sapiens iram etiam juxta animo conceptam premit et tegit, ne foras erumpat. Sapienter enim cogitat, si eam prodit, se tam alios, quam seipsum, magis ira ac censuram, illes et fastas consiliatorum, nilque boni, sed multum mali electurum, juxta illud Apostoli: « Irascimini, et nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram, » *Ephes. iv, 26*; vide ibi dicta. « Injurias enim qui ulciscitur, exaggerat, » ait Aristoteles. Prudenter ergo iram quasi feram animo cohibet, ne, si leo aie furens foras exsiliat, innoxam et eadem multorum ruat; quare expectat dum, sedata ira, ratione rem suam agat, ac injuriam sibi illatam vel corri-

Triplex discrimen stulti et sapientis in ira. Primum.

Secundum.

S. Augustinus. S. Hieronymus. S. Ambrosius. S. Basilus.

Corinthi. Ratione. Prima.

6

piendos offendentem, vel juridice causam suam agendo, vel potius eam condonando delectat et obliuiscit. Ita Cassianus, *Collat.* XVI, cap. XXVII: «Stultus eadem ipsa hora pronuntiat iram suam; occultat autem ignominiam suam astutus. Non enim, ait, ignominiosam iracundiæ passionem ita sapientibus occultari debere decernit, ut iracundiæ velocitatem culpans, non prohibeat tarditatem, quam utique, si per necessitatem humane infirmitatis irruerit, ideo censuit occultandam, ut, deus ad præsens sapienter obtegatur, in perpetuum delatur. Hæc enim natura est iræ, ut dilata languescat et pereat, prolata vero magis magisque conflaret. Dilatanda ergo atque amplianda sunt peccata, ne angustiis pusillanimitatis areolata, ita iracundiæ turbulentis æstibus oppleantur, et recipere secundum Prophetam illud nimis latum mandatum Dei angusto corde nequeamus, nec dicere cum Propheta: Viam mandatorum tuorum eueniri, cum dilatatos cor meum.»

Igitur sapiens iudicat satis esse ignominiam sibi illatam occultare et condonare, quam commemorando renovare et augere; scit enim hæc ratione plus virtutis et gloriæ sibi accessurum, quam si iram minando vel vindicando proderet. Nam, ut ait S. Basilius, *homil. De ira*: «Si nihil moueris, integer es animo et sanus; si vero aliquid animo pateris, saltem in te conde tristitiam. In me turbatum est cor meum (ait Propheta), id est, non extra perturbationem animi ostendi, sed veluti quamdam intra litus abruptum undam retinui.» Et mox: «Sedabis igitur mentem latrantem et exacerbatam.» Modum suggerit: Te cum in tui cordis recessu rationis tribunal verberare, sicut pueri immodestum aliquid agentes viri venerabilis præsentiam vereri solent. Ita Saul iam rex creatus dissimulabat suorum scomatam et obloquia, iramque et vindictam continebat, *1 Reg. x. 27*: «Qui enim nescit dissimulare, nescit regnare.»

Varios iræ sedandæ modos recensit *Ephes. iv. vers. 26 et 31*; sed nullus fere efficacior est consideratione Christi crucifixi, si ejus passionem æque ac patientiam intuearis et rumines. Nam, ut ait S. Ambrosius, *tract. De Conflictu virtut. et vitiorum*: «Si passio Redemptoris ad memoriam reducat, nihil tam durum, quod non æquo animo toleat.» Ita S. Elzearius Comes Ariani iram domuit meditatione passionis Christi, adeo ut jam iræ expers et æquus; videtur. Quoties enim aliquid injuriæ sibi dici vel fieri sentiebat, illico confugebat ad Christi passionem, nec ab ejus consideratione cessabat, donec tantæ patientiæ exemplo, motus iræ subsideret, rediretque pristina animi placidi tranquillitas.

Hæc faciunt prudentiæ axiomata, sive doctrina, S. Severini episcopi in *Biblioth. SS. Patrum*, tom. XV. sive in *Supplemento* recenter a Theologis Coloniensibus edito: «Nemini opprobrium dixeris; unum contemnas; de nullo malum loquaris;

simulatas odio habe; inimicos noli exasperare; utilis est enim eos amicos facere, quam inimicos habere; cum nullo litiges; inimicitias dissolve; sectare silentium, quia absque penitentia est; tumultum penitentia subsequitur; concupiscentias animi tui vince. Justitie opera sunt, semper Deo gratias agere, Dei cultores amare, nemini nocere, nec contristare quemquam, pudice vivere, misericordem esse, proximum sicut seipsum diligere, esurientes saturare, etc. Sicut lucerna ardens ita esto, et Angelus Dei vocaberis. Absentem noli condemnare, presentem juste accipe. Ex argumentis noli condemnare, ne et tu condemneris. Misero noli exprobrare, ne et tu exprobrabilis efficiaris; circa omnes enim iudicium Dei est, et ut justum est iudicat. Facies seniorum semper inquire, ut instruaris verbis eorum; sapientum enim sensus pleni sunt fructibus vite. Mucem vitæ tue ut Deum habe: a Deo enim tibi ducem est ut salveris.» Qui hæc servat, facile iram cohibet, et offensam dissimulat ac condonat.

Talis sit sacerdos oportet, ait S. Ambrosius, *lib. III, epist. 23 ad Verceilensem Ecclesiam*: «Ut sit promptus ad misericordiam, promissum non remordeat, lapsum revoceat, compatiatur dolori, mansuetudinem teneat, pietatem diligat, iram depellat vel decoquat; sit quidam litus plebis exultante ad devotionem, mitificande ad tranquillitatem. Velut dictum est: Assue nos esse, ut vita tua quamdam pietatim exprimat, eandem servans semper imaginem quam accepit. Quomodo potest unus esse, qui nunc iracundia inflammatur, nunc indignatione gravi exarsit, nunc vultu exardescit, nunc pallore immitatur per momenta varius et discolor? Sed esto sit nature irasci, aut plerumque cause, hominis tamen temperare iracundiam, non leonino rapitæ furore; non norit assuescere clamori, non serena nec acerbare familiare jurgium. Scriptum est enim: Vir iracundus effodit peccatum.» *Prov. xv.*

47. Qui quod novit loquitur, INDEX (perperam Complutenses, Hugo et alii legunt, *iudex*) JUSTITIA EST: QUI AUTEM MENTITUR, TESTIS EST FRAUDULENTUS. — Hebraice, *efflans veritatem annuntiat justitiam; testis falsitatum dolum, repetit, annuntiat vel efflabit; Septuaginta, plenam fidem annuntiat justus, testis autem injuriorum dolosus; Symmachus, qui patefacit fidem (id est rem veram et certam) annuntiat justitiam; testis falsi doli; Chaldaice, loquatur fidelitas et annuntiat justitiam; testimonium falsum dolosum; vel, qui aliter testatur veritatem, narrat justitiam, etc. Syrus, veritatem eorum que videntur justas eloquitur; testis fallax fraudulentus est; Vatablus, qui loquitur vociter, nuntiat justitiam, et testis mendaciorum est fraudulentus, hoc est, inquit ipse: «Qui verat est, loquitur que justa sunt; mendax vero est fraudulentus (1).»*

(1) Proprie, sed testis falsus dolum, æ. annuntiat, profert.

Sensus planus et genuinus Vulgate versionis est, quasi dicat: Qui id quod certo cognovit, upote quia vidit, vel a viris fide dignis audivit, eloquitur, sive in iudicio, sive extra illud, hic indicat id quod æquum et justum est: quod enim verum est et bona fide dictum, hoc pariter æquum et justum est; veritas enim est justa, imo veritas est justitia. «Qui autem mentitur, testis est fraudulentus,» tam in iudicio quam extra, quia fraudulentum facit, et in factum iudices aliosque inducit, persuadendo eis mendaciam; et ideoque injuriam facit, tum quia mendaciam fallit, tum quia mendacium falsumque crimen alteri affligendo causa est, ut alter injuste de crimine, quod non fecit, condemnetur. Huc accedit R. Salomon, qui sic explicat: La iudicio verax vera deponeit, ut justum demonstrat insonum. Et Aben-Ezra: Qui, ait, sermone suo justa veraque profert, ac rite assuavit, cum in testem advocatur, procul dubio veritatis integer erit assertor, neque ab æquitate norma recedit; fraudator autem mentiendo assuetus, quando ad testimonium ferendum deponitur, iniquitatis et mendacii amore inflammatus falsa testibitur. Accedit et Baynus, qui sic explicat, *q. d.* Qui solet loqui quod novit, id est qui solet loqui veritatem. Huc accedit R. Salomon, qui sic explicat: «Index est justitiæ,» id est solet adscisci in testem veritatis, ut in iudicio testetur id quod verum et justum est. «Qui autem mentitur,» id est qui solet mentiri, hic ut mendax et fraudulentus a testimonio ferendo in iudicio repellitur. Jure enim præsumit vel metuit iudex eum, qui extra iudicium solet mentiri, etiam mentiturum in iudicio.

Porro Hebræum, *efflans veritatem annuntiat justitiam*; et Septuaginta, *plenam fidem annuntiat justus*, sic apposite explicat noster Salazar: «Efflans veritatem,» id est qui confidenter, qui pleno spiritu rem enuntiat, qui, cum dicit testimonium, non promittit vocem tremulam, et veluti suffragato spiritu strangulatam (ut mos est mendacibus), is quidem «index justitiæ est;» ipso enim dicendi ac proferendi modo satis innuit se vera et sibi constantia loqui. «Qui autem mentitur, testis est fraudulentus,» id est, qui hæsitat, titubat, ut hi solent qui mendaciæ profertur, hic falsidicium testem se esse prodit. Hoc sibi vult Hebræa lectio: «Testis falsitatum dolum,» supple, dictione ipsa præ se fert. S. Chrysostomus tamen in *Catena Græcorum*, sic Septuaginta explicat, ut sensus sit: «Quidquid vir justus et fidelis asserit, id statim tanquam verum recipitur; aut justus ea tantum narrat, quæ certo explorata habet; aut homo dolosus, qui mendacium texere, aut injuriam persuadere nititur, fidem haud temere invenit, injuriosum aut non nomine designat hoc loco hæreticos; nam licet hi contra veritatem armati insurgant, et falsitatem urgent, fidem tamen apud sapientes nullam obtinent. Dolosi quoque dicuntur fidem, quia nihil recti aut sani in pectore gerunt.» Hæc S. Chrysostomus.

18. Est qui promittit, et quasi gladio pungitur conscientie; lingua autem sapientium sanitas est.—Syrus, *sanat*. Pro est qui promittit hebraice est ברוכה *bote*, id est, qui temere aliquid effudit aut jurat, promittit et vovet. Unde ex Hebræo sic veritas, est *effluens velut transfusiones vel compunctio nes gladii*. Minus recte Theodotion et Symmachus pro ברוכה *bote* laesentes ברוכה *botechi* vel *botechi*, id est sperans, confidens, verum, est *fidens in punctatione gladii*; Symmachus, ut *punctio gladii*.

Igitur Hebræa, primo, sic apte reddunt Septuaginta, *sunt qui loquentes vulnerant ut enses*; vel, ut habet auctor *Catena Græcorum*, *sunt qui oratione sua nos secus vulnerant quam enses*; lingua autem sapient am sanitatem afferunt, idque sic explicat, *q. d.* Imprudentes, dum aliquid carpunt, ita acerbè, imprudenter et barbare id faciunt, ut verba eorum videantur esse enses transformentes animam: at vero prudentium reprehensio sanat potius quam vulnerat; licet enim gladio acutius ferire videatur, attamen mystica illa sectio vitæ verius quam mortum affert. Huc accedit R. Salomon, *q. d.* Imperitiam, et mendacii amore inflammatus falsa testibitur. Accedit et Baynus, qui sic explicat, *q. d.* Qui solet loqui quod novit, id est qui solet loqui veritatem. Huc accedit R. Salomon, qui sic explicat: «Index est justitiæ,» id est solet adscisci in testem veritatis, ut in iudicio testetur id quod verum et justum est. «Qui autem mentitur,» id est qui solet mentiri, hic ut mendax et fraudulentus a testimonio ferendo in iudicio repellitur. Jure enim præsumit vel metuit iudex eum, qui extra iudicium solet mentiri, etiam mentiturum in iudicio.

Secundo, Aben-Ezra hæc refert ad perjurium, *q. d.* Perjurus temere pejerans suo falso testimonio ita ledit proximum, ac si ense eum transverberaret: at lingue sapientum, qui ad amissum hæc testimonia examinant, eorumque falsitatem deprehendunt et conarguunt, mendatur hæc vulneri, quod testis perjurus inflixerat.

Tertio, R. Levi, Cajetanus et Jansenius hæc referant ad falsas criminationes et calumnias, *q. d.* Calumniator qui falsum alteri crimen impingit, perinde est, ac si gladio eum confodere, quia non raro eo crimine falso impactum innocens morti adjudicatur. Unde Chaldaeus verit, *sunt qui dicunt quasi gladios tumultuosos*; at lingua sapientum non nisi honesta, justa, honorifica eloquitur, quæ animos etiam exulceratos solantur et sanant.

Quarto, Noster apte *bote* retulit ad votum et promissionem, ut et Aben-Ezra: «Pertinet, ait, hæc ad eos qui gravia difficultaque vovent.»

Rursum, *gladio conscientie* idem est quod *scientie quasi gladio*. Est hypallage similis illi *Psal. v. 6*: «Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ (hoc est bona voluntate tua ut scuto) coramini nos.» Unde Beda legit, *conscientia*, in-nominativa.

Sensus ergo est, *q. d.* Qui temere aliquid promittit aut vovet, cujus postea eum poenitet, vel quia rem illicitam aut indecentem promisit, uti Jephthæ vovit se immolaturum id quod primo sibi e domo sua occurreret, si victor rediret; occurrere autem primo filia: quociens voti eum poenitit *Judic. xi. 35*; vel quia promissum aut votum est difficile et arduum, ideoque illud præstare nequit, aut non vult; si perpetuo animi dolore et conscientie remorsu, quasi gladio compungitur, sibi que dicit: Cur me voto, vel promissione, adeo

dificili obstrinxi? Cur temere ad rem tam arduam prestandam me obligavi? Quomodo hoc voti onus mihi tam durum exultavi? Ita Beda: « Promittunt, ait, nonnulli divine obedire voluntati, sed ubi tentatio terrens sive blandiens impedimentum praestiterit, deserunt quidem caepa, sed tamen conscientiam commissi quasi gladio pungunt. » Huc peritiam vocat et juramenta iratorum, ut cum parentes irati voverit vel jurant se filium petulantem verberaturos, multaturos, exhaeretaturos, cujus postea eos penitet, cum ira defervit. At lingua sapientum, quae nihil nisi bene consideratum et praemeditatum promittit et voverit, sanat omnes dolores animique aegritudines, quae ex promissione et voto oriri possunt. Haec enim omnes sapiens ante promissionem praevidevit, et animo praecoceptis, ac pariter de remedio singulari afferendo easque persanando prospexit.

Rursum, lingua sapientum non tantum proprios, sed et alienos sanat dolores, puta odia, lites, rixas, ceterasque animorum aegritudines; novit enim prudentibus consistis dulcibusque verbis eos lenire, mulcere, et, ut ita dicam, excaecare. Talis fuit lingua nostri R. P. Petri Canisii, de qua illud vulgo ferebatur: « Lingua Canisii est lingua canis, » quia uti canis lingendo ulcera sanat, sic et Canisius sua sapientia et suavi loquentia odia, lites, dissidia omnesque animorum aegritudines persanabat. Ita refert P. Sachinus secretarius Societatis Jesu in *Vita Canisii*. Sic videmus hodie viros sanctos unum verbo subinde lenire afflictorum moerores, eorumque timores, scrupulos et angores dissipare.

Hoc est, quod monet Salomon, *Eccle. v. 1*: « Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo, etc. Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere; displicet enim ei infidelis et stulla promissio; sed quodcumque voveris redde; multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere. » Huc facit illud Sixti, sive Sexti, Pythagorae in *Sentent. 187*: « Age magna, non magna pollicens; » insipientes enim magna pollicentur, sed parva praestant.

19. LABIUM VERITATIS FIRMIUM ERIT IN PERPETUUM: QUI AUTEM TESTIS EST REPENTINUS, CONCINAT LINGUAM MENDACI. — Hebraea more suo sunt concisa et ambigua, ac pro *קד* ed, id est *testis*, jam legunt *אד* ad, id est *usque*. Rursum *ארגיקה* *argia* significat momentum, citium; radix enim *רג* *raga* significat concitatum esse, commotum, conturbatum subito; unde apte Noster vertit, *repentinus* (1).
Igitur ex Hebraeo sic primo, vertunt Septuaginta,

(1) *Labium veritatis*, homo veritatem amans, serioque in cunctis suis sermonibus observans, ne quidquam vel falsi vel fraudis proferat, *firmabitur in perpetuum*, nullis libris aliisque malis implicatur, quibus subvertitur; sed tamen modo ad momentum lingua mendacii manet, brevi in omnium odium incurrit, omnisque generis damna sibi accersit.

labia veracia dirigunt testimonium; testis autem cunctus (Scholiastes *באדם*, id est *incedendus*) *linguam habet injustam, q. d.* Testis consideratus et verax rectum et verax perhibet testimonium: at testis inconsideratus et verax falsum saepe et injustum eloquitur ac testatur. Unde auctor *Callena Graecorum* sic veritatis, sicutque explicat: « Labia veracia rite moderantur testimonium; testis autem verax praecipit injustam habet linguam. Hic plinius et accuratius exponit, veracis hominis linguam veritati patrocinari, suoque testimonio fidem facere, et veritatis studiosos dirigere: at vero praecipitis incontinentisque lingua hominem veritati adeo non favere, ut contra veritatem quoque linguam suam amare non dubitet. » S. Chrysostomus, ibidem: « Ubique, ait, est lingua; sed ibi vulnera, hic pharmaca. Quid hoc autem adferri potest admirabilibus? Cernis hic linguam sua natura non esse malam; siquidem usque illius ad opposita seque extendit, namque ad bonum et malum. »

Secundo, Chaldaeus, *labium veritatis dirigunt in saeculum, et festinus lingua testis falsitatis est; et Syrus, labia veracia recta sunt, iniqua est lingua testis repentini.*

Tertio, Pagninus, Cajetanus et Valabius, *labium veracis firmum erit in perpetuum, et ad momentum lingua mendacis, q. d.* Veritas est stabilis et aeterna, sed falsitas labilis et momentanea, nimirum statim prodit se lingua mendax, ejusque mendacium deprehenditur et dissipatur: at veritas linguaque verax firma et incoacta perdurat. Ita R. Salomon: *Labium verax, inquit, solide basi nititur, atque ad aeternitatem durabit; testis fallax vero temporis momento brevique durabit, nec ullum progressum faciet, cum, ut aiunt, mendacia pedibus trunca sint. Et R. Levi: Mendax, inquit, aliquando casu veritatem dicit, sed ad momentum; nam illico falsa veris misceat, ad sua mendacia relabatur.*

Quarto, Aben-Ezra, Hebr. *ארגיקה* *argia*, id est *repentinus*, accipiens ut futurum a verbo *רג* *raga* veritatis, cessare faciam, et *אד* *ad* *abolebo* *linguam fallacem.*

Quinto, optime vertit Noster, *labium veritatis, etc., q. d.* Verax qui meditato veritatem eloquitur, semper sui similis, firmus in veritate consistit, idemque semper obfirmale asserat, nec ulla in re sibi contradicit, ac vicissim ei iura contradicere nequit, quia verum non contrariatur vero, sed falso; unde veritas est inextinguibilis, ideoque ferrea et adamantina. Quare S. Ephrem, tract. *de Veritate*, eam cum silice comparat, quia veritas, inquit, instar silicis, primo, robusta est et firma; secundo, argumentis icta clarius elucet et resplendet; tertio, scintillas excutit, quae si mentem semel corripiant, totum animum colustrant et accendant.

At vero testis repentinus, hebraice *argia*, id est concitatus, qui levitate vel odio, aliave passione concitatur et conturbatur, temere ad testimonium ferendum prosiit, ideoque impraemeditatus

tate et praecipitante testatur et dicit, quod illi cupiditas, vel ira, vel levitas suggerit. Hic concinatur huiusmodi mendacii, quia non veritatem spectat, sed suam cupiditatem et levitatem, quae saepe veritatis est contraria; itaque facile mentitur; atque cum unum mendacium dixit, ut illud teneatur, necesse est ut praeter alia concinnet et effingat: quo fit ut facile variet, et in contradictoria impingat, sibi que contradicat, ac cum veritate famam praecipitet, habeaturque fallax et mendax. Veritas enim soli falsitati opponitur; at falsitas una non tantum veritati, sed et alteri falsitati, eique multiplex opponitur et contradicit. Unde Tigurina veritatis, *verax labium firmum est semper; mendax vero lingua in momento variat*, hoc est, ait Beda: « Doctrina sacra, dum a veritate non deviat, in aeternum firma persistit. » Sed hoc mysticum est. Hinc notat Lyraeus non dici *labia* in plurali, sed *labium* in singulari, quia veritas una est et singularis, nec variatur de uno in aliud, sed quasi uno tantum ore et labio loquitur, una semper eademque perseverat, quod certum est veritatis argumentum. Nam, ut recte Tertullianus, lib. *De Praescript.* cap. xxvii: « Quod, inquit, apud multos unum invenitur, non est creatum, sed traditum. »

Est metalepsis Salomoni hic frequens et assidua. Ex antecedenti enim subintelligit connexa et consequentia, quae per anthesin priori parti opponuntur. Sensus ergo est, *q. d.* Homo verax mature et prudenter vestigat veritatem, nec antequam eam certiter perperit, eloquitur: quocirca in ea jam comperita constans est et firmus; at levis et mendax impraemeditate loquitur quod ei in buccam venit, indeque multa falsa effluit, quae proinde infirma et instabilia sunt, ac instar fumii dissipantur et evanescent. Igitur « testis repentinus, » id est impraemeditatus, temerarius, concitatus, facile mendacium aliquod suae loquacitati quia prurit, suoque testimonio quod effluit, immisceat; quod deinde pluribus aliis a se confectis mendacis tueri cogitur; nimirum ut concineat, et consequenter loquatur fucum, dolos et simulationes dictis suis immisceat; nam veritas, quae simplex est et solida, fucum omnem acsitiumque ornatum rejicit, et simplici oratione assertionemque se tequit. Hae facit proverbium Hebraeum: « *אמת* *emeth*, id est *veritas*, quadratos et stabiles habet pedes; at *שקר* *saker*, id est *mendacium*, acutos et debiles. »

20. DOLUS IN CORDE COGITANTIUM MALA; QUI AUTEM PACIS INEUNT CONSILIA, SEQUITUR EOS GAUDIUM. — Pro cogitantium hebraice *עושי חושים* *choresse*, id est fabricantium, ut vertunt Septuaginta, ac, ut Aquila, Symmachus et Theodotus, *machinantium mala*. Sicut enim fiber eudendo fabricat gladium, sic impius cogitando fabricat dolos et fraudes. Rursum, pro qui pacis ineunt consilia, hebraice est *ליוואס* *leioasse*, id est consiliarios pacis, vel eos qui consulunt pacem, sequitur gaudium.

Jam primo, R. Levi censet proprie et precise hic dolum impiorum opponi gaudium piorum. Est, inquit, calliditas quae possit versus fiat, ut aliis astute pernicem inferre possit; sed enim fraus, quam is molitur in pacis consilia ineuntes, hoc est probos, quorum studia et consilia ad pacem recte agendum spectant, in eorumdem gaudium et voluptatem reducydabit; nec enim dolum instrumentum ullum accipiet ex nefariis machinationibus impiorum, in quorum caput huiusmodi scelus recidet, Deo justos in eorum potestatem venire prohibente: quae de causa justis gaudium contingit, gaudium, inquam, ad adfirmatum duraturum; ex quo fiet ut prodigali exitium subeant. Ea etiam erit horum sententia, mentem nefaria machinantium assidue cum fraude doloque detineri ad malum inferendum, in animo autem consulentium pacem semper gaudium residere: quomobrem in scelesti animo fraus, in justo autem mente laetitia stationem semper habet. Ita ipse.

Secundo, aptius alii censent per metalepsin gaudium pacificorum opponi dolo, id est dolo qui parit dolus machinantium mala; cum enim cogitationes fraudis plenas assidue versent, nulla laetitia voluptatue perfunduntur, ait R. Salomon, ut e contra pacis consilia ineuntes gaudia perfruuntur. Sicut enim parturientes foetum ingenti dolore exagitantur, sic et parturientes dolum mille timoribus, curis et angoribus excruciantur, juxta illud *Job xv*, vers. 35: « Concepti dolorem, et peperit iniquitatem, et uterus ejus preparat dolos. » Et illud *Psal. vii*, 15: « Ecce parturit iniquitatem, concepit dolorem, et peperit iniquitatem. » Et illud *Isaia lxx*, 4: « Concepterunt laborem, et pepererunt iniquitatem. Ova aspidum rupeperunt, et telas araneae texerunt; qui comederit de ovis eorum, morietur; et quod confortatum est, erumpet in regulum. » Vide ibi dicta. Hinc *און* *aven*, id est iniquitas, contractum in *און* *on*, idem est quod dolor, quia ex iniquitate nascitur et contrahitur dolor, sicut ex ovo nascitur pullus; quare si pullum doloris averseris, tolle ovum iniquitatis: id est dolo enim non alius quam doloris pullus progignitur.

Porro omnes probos, sed maxime pacificos, qui pacem consulunt et conficiunt, sequitur gaudium, quia pax praeter ceteris ingens et divinum est donum. Deo gratum, Angelis iucundum, hominibus exoptatum, uti alibi saepe ostendi.

21. NON CONTRIBUIT JUSTUM QUICQUID EI ACCIDERIT: IMPII AUTEM REPLEBUNTUR MALO. — Pro *contribuit* hebraice est *ימנה* *iemene*, quod primo, significat *occurrere*; secundo, *contribuit*; radix enim *מנה* *ana* significat occurrere et lugere. Rursum pro *quidquid ei acciderit*, hebraice est *כל און* *kol aven*, quod primo veritas, omnis iniquitas; secundo, *omnis dolor*. Prus significatum secuti Septuaginta vertunt, *non placebit justo quidquam injustum; impij autem replebuntur malis*; et Syrus, *non est bonum justo aliquid injustum*; et Chaldaeus, *non deest*

justum aliquid tripartum; Pagninus, non censetur a justo omnia iniquitas; Tigrina, justo nulla impendit iniquitas, quod Vatablus sic explicat, q. d. « Nulla iniquitas hominis iusti! poteri ledere virum justum; at impij pleni sunt malitia, q. d. tempus non solum laeduntur a malitia que exterius advent, sed etiam a sua, quia pleni sunt nequitia.»

S. Chrysostomus vero in *Catena Græcæ*, sic Septuaginta explicat: « Quomodo quod in-justum est, justo non placet, ita nec injusto quoque justum. Non provanit hoc autem ex rerum natura, aut inde certi non tantum, verum a diversa eorum opinione et iudicio, qui de iisdem aliter et aliter statunt et sentiunt. Quomobrem ne dixeris mihi: iste vel ille veritate offenditur; iste rursus vel ille veritati non credit. Ab ipsi enim iudicibus vitium hoc nascitur, non a rebus que iudicantur. Ut enim sol hic corporeus nullam radiis suis utilitatem aut suavitatem illis adfert, qui oculorum infirmitate laborant, sed damnum potius et penam: ita manifesta quoque veritas nullum perverse anime commodum aut gaudium parit. » Alius in *Catena Græcorum*: « Bat, ait, causam cur justo nulla placeat iniquitas; quia, inquit, virtutes omnes sunt connexæ, omnesque sibi coherant, et in unum scopum tendunt. » Adde bonum oriri ex integra causa, et e complemento totius; malum vero ex singularibus defectibus. Quare, ut quis justus sit, requiritur ut omni iustitia et virtute polleat; ut quis vero sit injustus, sufficit si unum seculus admittat, v. g. ut sit raptor, vel adulter, vel homicida.

Serando, melius Noster verit: « Non contristabit justum, quidquid ei acciderit, » id est ullus dolor, puta ulla res tristes, que ei dolorem concitat; « impij autem replebuntur malo, » puta multiplicitate rerum et dolore. Sic et R. Levi: « Non contristet justo, inquit, res ulla perniciosa, Deo illum subducente a calamitate, quam illi inferre sceleratè cogitabant, ne scilicet ratione aliqua laedatur. Eosdem etiam illesos servabit Deus a morum pravitate et opinionum ob peccatorem providentiam; » cum impios permittat, imo curet, multis affici plectique afflictionibus. Notat Hugo re occiderit. « Accidens, inquit, adest et abest præter subiecti corruptionem; ita præsens prosperitas: et tribulatio viro justo adest et abest præter ejus contritionem et conturbationem. »

Hæc facit apologus piscatorum apud Æsopum: « Piscatores, inquit, trahant verriculum, quod cum grave foret, gaudebant et exsultabant multum inesse præde existimantes; sed cum in litus ipsum præterissent, pascensque paucos quidem, sed lapidem in eo permagnum invenissent, tristrari et merere cœperunt, non tam piscium paucitate, quam quod contraria ante animo præsumpserant; quidam autem inter eos natu grandior dixit: Ne tristemur, o socii; nam voluptati, ut videtur, sorror est tristitia; et nos igitur oportebat tantum ante letatos omnino aliqua in re etiam tristrari.

Apologus piscatorum.

Affabulatio. Fabula significat non oportere tristrari, frustrata spe. »

Porro non dicit: « Justo nil accidet mali; » contrarium enim sæpe videmus, scilicet Tobiam affici affligi que cœcitate, Iobum morbis variis, Lazarum ulceribus, Davidem persecutionibus, Orndem leonibus, Susannam calumnia, etc. Sed dicit: « Non contristabit justum quidquid ei acciderit, » quia justus tribulationes quaslibet sive a Deo, sive a demone, sive ab homine, sive a natura obvencientes, patienti, forti hilarique animo patitur et sustinet: quo fit ut nulla ærumma turbetur, nulla afflictione concedat, animumque despondeat, sed placidus fidensque et imperturbatus in omni adversitate consistat. Nam, ut ait P. Syrus: « Medicina calamitatis est æquanimitas. » Et Sixtus philosophus in *Sentent.*: « Prepara et apta animam tuam ad tribulationes, et beatus eris. Tyrannus beatitudinem non aufert. » Quocirca S. Thomas, III part., *Quest.* XV, art. 6, docet in Christo et justis fuisse tristitiam, que apprehenderet et sentiret mala, non que perturbaret rationem.

Causæ cur justus nulla re contristet et turbetur, sunt variae: *Prima*, quod res omnes hujus mundi, que turbationem afferre possunt, parvi aestimet, ideoque eas non amet; quare, si illa ipsi auferantur, non dolet, quia illas non curat. Unde Sixtus philosophus in *Sententis*, cap. xiv: « Omnia, inquit, auferenti a te cede præter libertatem. Sapiens vir et pecunie contemptor similis est Deo. » Et Isocrates ad Demonicum: « Existima, ait, nihil humanum esse stabile; sic enim neque fortunatus eris præter modum lætus, neque infortunatus præter modum tristis. »

Secunda, quia justus refrenat suas cupiditates, que sunt causæ peccatorum, et consequenter turbationem ac tumultum, juxta illud *Thren.* 1, 8: « Peccatum peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est; » ubi multa hæc de re dixi. Quocirca Tertullianus, lib. *De Patientia*, cap. vii: « Quod nostrum, inquit, videtur, alienum est: nihil enim nostrum, quoniam Dei omnia, ejus ipsi quoque nos. Ita si damno afflicti impolentes senserimus, non de nostro amissum dolentes, affines cupiditatis deprehendemur. Alienum quærimus, cum alienum amissum dolentes ægre sustinemus. Qui damni impudentia concitatur, terrena cœlestibus anteponendo, re proximo in Deum peccat; spiritum enim quem a Dominoumpsit, sæcularis rei gratia concutit. Libentes ergo terrena amittimus, cœlestia tuamur. Totum licet sæculum pereat, dum patientiam lucrifaciam. »

Tertio, quia justus pacem et quietem animi rebus omnibus anteponit, ideoque eam quarunvis rerum dispendio emit aut redimit, juxta illud S. Pauli ad *Colos.* III, 15: « Pax Christi exsulet in cordibus vestris. » Et illud *Philip.* IV, 7: « Pax Dei que exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, et intelligentias vestras, in Christo Jesu. »

Justus imperturbabilis, cur? Cum prima.

Quarta, quia justus scit se suaque Deo esse curæ: quare in paterna vigilique eju: providentia suaviter conquiescit, distorpe cum Psalte, *Psalm.* XXII, 1: « Dominus regit me, et (idcirco) nihil mihi deerit. » Auditque illud Apostoli, *Philip.* IV, 6: « Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione, etc., petitiones vestre innotescant apud Deum. » Et illud *Rom.* VII, 28: « Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. » Huc facit illud Pindari in *Isthmiis*, ode 3: « Tempus, dum voluntur dies, alias aliam affert rerum vicissitudinem; sed tamen invulnerabiles filii deorum. »

Quinta, quia mentem habet in Deo fixam, cum eoque ita se unit, ut unus cum eo spiritus efficiatur. Quare Deus cum sit immutabilis, et consequenter imperturbabilis, justos quoque qui sibi agglutinati sunt, facit quasi immutabiles et imperturbabiles. Unde Sixtus, non Pontifex, sed philosophus, in *Proverbiis* sive *Sententis*, cap. xiii: vers. 30: « Semper apud Deum, inquit, est mens sapientis. Sapientis mentem Deus inhabitat. Sapiens semper similis est sibi. » Et cap. xxxvi: « Deum honora, ut ipse dominetur tui. Si autem dominatum tui gerit Deus, ita demum tu dominaberis omnibus. » Et cap. xl: « Templum sanctum est Deo mens pii, et altare optimum est ei cor mundum et sine peccato. » Denique S. Chrysostomus, hom. 1 in II ad *Corinth.*: « Nihil aliud, inquit, tam molestum est quam Deum habere offensum. Id si absit, non afflicto, non insidie, non alia res ulla molestiam afferre potest præte sapienti; sed quemadmodum exiguum sentillum, si in profundam aquam immergas, existit: ita quamvis magna animi dejectione, si in bonam incidit conscientiam, perit facileque evanescit. » Idem alibi sæpe hoc argumentum præclare tractat, ut orat.: *Quo nempe laeditur nisi a seipso*, et in epistolis ad *Olympicam*.

Moraliter, hic discit justitie fructum esse animi imperturbati quietem et tranquillitatem, que summum pene hujus vite est bonum, etiam Philosophorum communi voce et testimonio. Unde Synesius Episcopus Ptolemæidis, qui sanctitate et doctrina admirandus floruit sub annum Domini 420, cœvovs S. Ambrosio, Augustino et Hieronymo, hymno primo, qui exstat tomo VIII *Biblioth.* SS. *Patrum*, sic canit:

Alius opus scite agitat,
Alius animum bene tenet.
Alius æceros quum custodiat,
Celestis admodum alius sit:
At mihi tranquillam locat
Vitam cæteris ignotam, sed Deo notam, docere.

Et Pentadius:

Non est, falleris, hæc beata vita,
Fulgentes manibus videre gemmas,
Aut auro hiberi, et cubare octo,
Regales dapibus gravare mensas:
Sed nullis trepidum timere casus,
Nec vano populi favore laugi.

Et Comicus:

Contentis ac potentis vita tranquillissima est!
Beata vita perpes est tranquillitas:
Civitas sapientia est tranquillitas:
Vis dolere, vis gaudere parcius? vive tibi.

Et Lyricus:

Est mihi rus parvum, focus sine crimine parvum,
Sed facit hoc nobis utraque magna, quies.
Cætra alios opores vocat sellaque curules.
Et quidquid vana gaudia mæsto muret.
Pars ego sim plebis nullo conspectus honore,
Dum vivam dominus temporis ipse mei.

Et Epigrammatographus:

Ut qui præcedit ropis stat vertice tutus,
Itati ridet vinque minasque maris:
Sic animus se pace tenens, rerum undique circum
Lustrans fluctus despicit insipidus.

Hæc imperturbati animi quies maxime cernitur in Vita religiosa et monastica, de qua inter alios Simon Junior egregie in *Capp. moralibus*, cap. ult.: « Quies monastica, inquit, est imperturbatus animi status, libera et exsultans anime serenitas, basis quadam cordis, nullis agitata turbis, nullis inundata fluctibus, contemplatio luminis, mystica Dei cognitio, sermo sapientie, abyssus consistorium Dei, raptus mentis, pura cum Deo conversatio, oculus pervigil, intellectualis adoratio; quio et copulatio cum Deo, term nus, delectatio, et in magnis æsteticæ vite laboribus sine labore requies. » Causam dat, cap. lxi: « Qui in uno (Deo) per unum videt, et seipsum et omnia videt, et in eo absconditus, nihil omnino videt, » q. d. Religiosus unum Deum videt et amat, ac per eum cætera omnia: at præter Deum nihil videt, nihil curat, nihil amat: in Deo ergo fixus, immotus et imperturbatus consistit.

22. AROMINATIO EST DOMINO LABIA MENDACIA: QUI AUTEM FIDELITER AGENT, FLAGRANT EI. — Hebraice, *factores veritatis, vel fidelitatis, רוצו רצו רצו* reitona, id est beneplacitum ejus. Ita Aquila, Symmachus et Theodotion. At Septuaginta, qui *facit fides* (id est, qui bona fide agit, ut verit auctor *Catena Græcorum*, qui scilicet ubique fidelis fidem datam præstat), acceptus est ei; Pagninus, et in *faventibus veritatem est voluntas ejus; Tigrina, labia mendacia arominatur Dominus; qui autem veritatis studet, favorem habet ejus.*

Per *labia mendacia* intellige fraudulentam, que alios decipunt, aut per mendacia noxam inferunt, quia sunt falsi testes, qui per calumniam falsum crimen alteri impingit; itaque causa est ut innocens in iudicio condemnetur. Ita Aben-Ezra. Hæc enim excurat Deus: unde eis opponit factores fidelitatis vel veritatis, qui scilicet veritatem enuntiant, quique fidem aliis datam nec verbo, nec facto fallunt, sed re ipsa præstant. Item qui testes in iudicio sincerum veritatis testi-

monium perhibent, ut innocens absolvatur, nocens condemnatur. Hi enim patroni et defensores sunt fidei, *teque ac iustitiae et innocetiae, Ideoque Deo peccant.*

23. HOMO VERSUTUS CELAT SCIENTIAM: ET COR INSPIPIENTUM PROVOCAT STULTITIAM. — Pro *versutus* hebraice est עָרָם *arum*, id est astutus, cautus, prudens, ut vertunt Septuaginta; opponitur enim insipienti, id est imprudenti. Pro *provocat* hebraice est נָקַד *nera*, id est vocal, provocat, evocat, scilicet e corde ad os et linguam, hoc est profert, eloquitur, predicat, jaecat, ostentat. Rursum, *provocat*, id est, ambit et quaerit occasiones evulgandi suam stultitiam, prodendo arcana sibi commissa. Unde Chaldaeus, *stultus autem repetit scientiam*, hoc est, iterum iterumque recitat quod novit, aliis et aliis data occasione enuntiat et prodit: quia mente et ore prurit, ut secretum in mente reconditum pandat, et velut felum perhauriat, ac in lucem producat. Addit Dionysius. Stultus, inquit, suo stulliloquio provocat audientes ad ineptam lectionem, risus, cachinnos, quin et ad libidines aliaque seclera. Quocirca clare Vatablus vertit, *vir cautus dissimulat scientiam; et cor stultorum depredat stultitiam*. Sensus ergo est, q. d. Vir cautus et prudens non jaecat, sed celat scientiam, id est arcana quod scit et novit, quodque corde et mente clausum gerit, idque primo, studio secreti, prudentiae, humilitatis et modestiae; secundo, studio quietis, ne cogatur arcana quod scit, palam enuntiare; tertio, ad vilendam emulorum et imperitorum invidiam, contentiones, lites et rixas; quarto, ut sua scientia, ejusque fructu et lucro majore fruatur. Sic cauti artifices dum in arte sua novam aliquam rem, aut arcana praxia valde utilem inveniunt, eam celant, ex eaque ingentes opes sibi comparant, cum soli eam norint et exerceant. Sic versuti lusores alic, scachiorum, pilae, etc., dissimulant se illius lusos peritos; ut alios ad ludendum provocent, sive arcana quod norunt, celare nequeant; sed instar gallinarum, dum ova ponunt, vociferantur, eamque plenis buccis jaectant et depredicant: quo fit ut non tam scientiam quam stultitiam suam jaectent, omnibusque pandant. Idque primo, ex superbia, ut suam scientiam ostentent; secundo, quia garruli sunt et clamosi, ac secreti et quieti impatientes; tertio, quia gaudent contentione, litibus et rixis; quarto, quia imprudentes sunt, ac vident ex hac scientiae ostentatione ejus fructum et lucrum sibi imminutum iri. Quare imitantur corvum, qui invento cadavere quasi epulo croccat, itaque alios advocat, qui se ipsi partem ipsi eripiant, de quo Poeta:

Nam tacitus pasci si posses corvus, haberet
Plus dapis, et rixae nullo minus invidique

Denique prudens, ait R. Levi, celat id quod scit, id est quod audivit, vel aliunde didicit, donec plane certus sit id esse verum, ne, si dubium sit aut falsum, ignominiam sibi consciscat: at stultus illico quod audivit aut scit, etiam si dubium, eloquitur; unde, si id falsumprehendatur, omnium risibus exponitur.

Porro Septuaginta pro כֹּסֶם *chose*, id est legit, operit, celat, aliis punctis legentos כֹּסֶם *hisse*, id est sedes, thronus, solum, vertunt, *vir prudens sensus, sive intelligentiae, thronus existit; cor autem insipientis execrationibus obnoxium erit*. Quod Olympiodorus et S. Chrysostomus in *Caten. Graec.* sic exponunt. Olympiodorus: « Universus enim illius sensus, propter prudentiam quae pollet, in eo conquiescit. Aut ob id virum prudentem sensus, iudicii, vel intelligentiae thronum vocat, quia sensum omnium regina et quasi caput est prudentia. Denique ut is qui plenus est malitia aut inscitia, sedes malitiae vel inscitiae appellari solet: ita qui omnia novit, recte sensuum vel scientiae sedes vocatur. Vocatur quoque prudentia principium sensus, quia imperium obtinet in illo. » S. Chrysostomus: « Vir prudens thronus vel sedes ob id dicitur sensus, quia est sapientiae cathedra, sensusque atque iudicium ad eum modum in illo quiescunt, ut nunquam inde recedant. Cor autem insipientium execrationibus, etc. Unde hoc quia ut quidam ex sapientibus dixit, viam persecutor quae maledictioni et execrationi subiacet; sed et omnis quoque iniquus apud Dominum execrabilis est: sicut omnis etiam insipiens propter iniquitatem suam delectabilis est. »

Huc facit proverbium Sixti Pythagorei in *Sententis*, numer. 34: « Bona mens chorus est dei, mala mens chorus est daemonum. » Et numer. 40: « Mens pii templum est sanctum Deo. » Huc quoque facit emblemata serpentis: serpens enim hebraice vocatur עָרָם *arum*, id est astutus, versutus, cautus, quia se suaque celat, ne voce et sibilo suo prodatur et ab hominibus necetur: quare silet nec sibilat nisi in pugna, aut magna tempestate jamjam ingruente. Idem facit vir prudens: ne enim vox sibi exitio sit, silet, nisi quae necessitas loqui cogat. Unde Isocrates ad *Democentem* tempus loquendi et tacendi hisce cancellis definit et circumscribit: « Duas fac occasiones loquendi, vel de quibus scis clare, vel de quibus necesse est loqui; in his enim solis sermo silentio est melior, in aliis autem melius est tacere quam loqui. » Et Thales Milesius apud Laertium, lib. I, cap. 1: « Sapiens, inquit, non nisi cum res postulaverit, loquetur, et paucis suam absolvet sententiam; stultus autem non habita ratione loci, temporis, personarum, etc., sua loquacitate omnia effudit. » Nam, ut aiebat Solon: « Stultus silere nequit. »

24. MANUS FORTIUM DOMINABITUR: QUAE ADDEM REMISSA EST, TRIBUTIS SERVET. — Pro *fortium* hebraice est מַרְדָּוִיִם *mardeusim*, id est precisorum, acrimo,

strenuorum, sedulorum, sollicitorum; Theodotio, *ἀδελφῶν*, id est *virtutum*; Aquila, *συνεργῶν*, id est *abbreviantium*, qui brevi, id est celeriter et cito, negotia sua expediunt; Septuaginta, *ἐκλεκτῶν*, id est *electorum*; Pagninus, *manus mercatorum seu negotiorum dominabitur*; Tigurina, *sedulorum manus primas obtinet*; Vatablus, *qui strenue obeunt munia sua solent esse domini aliorum, contra cessatores erunt tributarii justorum, id est servient justis*. Porro ne quis difficultatem strenuitati obtendat, Septuaginta eam tollunt addendo *facile*: « Electorum manus, inquit, facile, » vel citra difficultatem, « rerum potietur. » Pro *remissa* hebraice est רַמְיָה *remia*, id est remissa, tarda, pigra: haec enim directe opponitur *manui fortium*, id est forti et strenuo.

Sensus est clarus, q. d. Fortes, diligentes et strenui sua virtute et strenuitate parant sibi opes, dominium et imperium: at vero ignavi, remissi et pigri a fortibus et strenuis sub jugum mittuntur, sicutque eis tributarii, quo fit ut strenui post laborem in opibus sibi partis conquiescant, vivanque quiete ex aliorum, quos sibi subiecerunt, laboribus et tributis; pigri vero per desidiam a strenuis subacti, post otium et inertiam laborem, quem fugerant, amplecti cogantur, ut census et tributa strenuis persolvant. Nimirum haec est justa merces laboris, haec pariter congrua pena otii et inertiae, ut scilicet strenui donentur quiete, otiosi dampnentur ad labores. Sic Romani sua fortitudine acquisierunt imperium, majorique orbis parti dominati sunt. Sic et Graeci, Assyrii, Persae et Germani, qui deinde degenerantes in delicias, luxum et segnitiam, ab aliis spoliati sunt dominatu, ac sub jugum et tributum missi, ut Sardanapalus ob luxum et ignaviam spoliatus fuit imperio Assyriorum, quod fortitudine sua obtinuerat Ninus. Baltassar computatione sua perdidit monarchiam Babyloniorum, quam strenuitate sua exerebat Nabuchodonosor. Darius ignavo luxu perdidit monarchiam Persarum, quam virtute sua fundarat Cyrus. Chilpericus desidia sua perdidit regnum Francorum, quod vigore suo inchoarat Pharamundus.

Secundo tamen רַמְיָה *remia* idem est quod dolosa, fraudulenta: ita Syrus. Unde Septuaginta, *dolosi autem erunt in directionem*; Aquila et Symmachus, *in tributum*, hoc est, ut Vulgata, *tributis serviet*; Pagninus, *manus dolosa erit tributaria*. *Manus enim dolosa* indirecte opponitur *manui forti*, quia manus fortis est laboriosa, dolosa vero est otiosa: quod enim laboriosa obtinet per laborem, haec dolosa obtinere satagit per dolos et fraudes. Sed fallit et spe sua frustratur, quia Deus benedicit laboriosis, maledicit dolosis, facitque ut patefactis dolis, bonis, quae per dolos corraserunt, spolientur vel per iudices, vel per milites et predones. Unde Cajetanus vertit, *et dolus erit ad liquefactionem*, quia sicut nives aestu liquantur et evanescent, sic opes fraude parte ea

delecta auferuntur et pereunt. Denique haec prope affinis est illi cap. x, vers. 4: « Egestatem operata est manus remissa; manus autem fortium civitatis parat. »

Mystice, haec sententia verior est in dominio et servitute spirituali, q. d. ait Dionysius. Qui fortes sunt in operatione virtutum, hi solent praefici fratribus, ac praesae sensivo quoque appetitui, ejusque passionibus imperare. Unde Seneca: « Vis, inquit, habere honorem? dabo tibi magnum imperium: impera tibi. » Qui vero ad opera virtutum pigri sunt et remissi, hi implentur peccatis, et principi tenebrarum, puta et demoni serviunt, ejus exactioni seu tentationi dant assidue pro tributo consensum in malo: quocirca cum illi tandem mittentur in carcerem infernalem, ubi perene laborum et dolorum omnium tributum pendunt.

Igitur manus remissa egestatem sibi parit et servitutum, quia sua operandi negligentia vita ex tepiditate manantia fovendo, bonos mores prius acquisitos attenuat; et quae antea virtutibus fulta dominabatur, nunc vinculis sordidiae ligatae virtute, hostibus suis, scilicet vitiis, subjicitur. Unde sapienter de rege voluptatibus corrupto canit Prosper, *epigramm.* 33:

Licet amplo
Utatur regno, sit miser est famulus.
Cum mens, carnali nimium dominante tyranno,
Tot servit sceptris subdita, quot vitiis.

Opera ergo tepide et remisse facta haec damna creant: primo, Deum non placent; secundo, Angelis et Sanctis stomachum movent; tertio, daemones ad risum et contemptum provocat; quarto, operantem non perficiunt; quinto, majorem in dies difficultatem bene operandi inducunt; sexto, tempus sine fructu consumunt. Ita Alvarez de Paz, lib. V, pag. 3, *De Documentis perfecti*, cap. xxxi.

25. MOROR IN CORDE VIRI HUMILIABIT ILLUM, ET SERMONES BONO LITIFICABIT. — Pro *moror* hebraice est מָנַה *mana*, id est sollicitudo, sollicitudinis metus et pavor, ejus comes, imo filius est moror. Pro *humiliabit illum* (1) hebraice est יִשְׁכַּח *isechach*, id est incurvabit illum, et quasi in קָרַח *scachat*, id est fovem, dejiciet. Sensus ergo planus est, q. d. Sollicitudo, indeque angor et moror, viri, quantumvis fortis et magnanimi, cor animiqueque dejicit, sternit, et quasi in foveam pusillanimitatis, diffidentiae et desperationis precipitat: at sermo bonus, id est suavis, jucundus, hilaris, illud in spem maioris fortunae erigit, animat, laetificat, vivificat.

Porro quia hic moror sepe oritur ex tristiore nuntio, aut ex acrisi inceptatione vel comminatione, quae directe opponitur sermone bono, id est suavi, laeto et blando, eoque curatur et sanatur, hinc Septuaginta vertunt, *terribitis sermo*

(1) Rectius, *illud*, לִבּ cum affixo femin.

turbat cor viri, munitio autem bona laetificat eum; et Chaldaeus, verbum timoris in corde viri terrorem gignit; Syrus, formidolosi sermo cor viri perturbat, q. d. Sicut formidolosi sermo audienti formidinem ingit, sic eam discipit sermo animosi, qui audienti animos, fiduciam et letitiam ingerit. Rursum sermo terribilis est verbum acre, mordax, minax, praesertim Superioris, Princeps, Praelati, quod turbat sternitque cor viri, praesertim subditi; facit amantem et delirum, uti experientia constat: at remedium est, si idem vel quis alius, verbis formidolosis vel acerbis turbato suggerat verba animosa, lenia, blanda, iucunda, quae formidinem vel acrimoniam priorum obliterent, superent et extundant, perinde ac canis vulnus quod mordendo inflixit, ligendo sanat; atque viperæ morsus ejusdem carne, puta theriaca (haec enim fit ex carne viperæ) curatur. Unde Theodoretus De Curand. Graec. affect.: « Verborum ictus, inquit, ut accidit in theriacis, verbis curantur; et quæ sermo attulit damna, sermo redimit. » Contraria enim contrariis curantur, puta iracundus et mordax sermo curatur sermone miti et leni.

Denique auctor Catena Graecor. per sermonem terribilem metonymia in Scriptura usitata accipit rem terribilem, qualis est labor, q. d. Labor hominem deficit, merces excitat. Unde sic et Septuaginta verit sicque explicat: « Sermo terribilis conturbat cor hominis; est fama vel sponso bona laetificat illud. Qui vitam circa actionem occupatam primo agerantur, earumdemque commemoratio non nihil conturbat: interim promissorum bonorum merces eorum animos denuo solatur et excitat. Si quidem perfecte justus non timebit ab audientia mala; munus est enim timore Domini, qui superat haec omnia. »

26. QUI NEGLIGIT DAMNUM PROPTER AMICUM, JUSTUS EST; ITER AUTEM IMPIORUM DECIPIT EOS.—Hebraice, errare faciet eos. Pro qui negligit damnum, hebraice iter יתר יאther, id est reliquus, superstes, excel-lens, prestans, abundans. Unde primo, Aquila vertit, abundans pro proximo suo justus, id est, ut Pagninus, abundantior est amico suo justus, q. d. Justus qui non nisi per justos contractus, modos et praxes rem suam adauget, fit ditior socio qui non est justus, ait Vatablus, ideoque per fas et nefas, puta per fraudes, usuras et iniquos contractus se locupletare satagit: opes enim jure parte Dei benedictione angentur et stabiluntur; opes vero per injuriam acquisita, Deo maledicente, immi-nuntur et disperunt. Ita Aben-Ezra: Sensus, inquit, est, q. d. « Major est justo opum copia quam sit ejus socio. »

Secundo, Chaldaeus vertit, melior est justus socio suo; melior, tum ethice, hoc est justior: unde Syrus vertit, justus dat bonum consilium amico suo; tum physice melior, id est excellentior; unde Tigurina, praestantior erit justus proximo suo, q. d.

Justus honore et gloria antecellit cæteris sociis suis, esto divitibus, honoratis et nobilibus, quia justitiae deus et splendor omnem opum et honorum splendorem transcendit et superat (1). Summa enim est justitiae gloria et majestas, adeo ut omnibus externa gloria illi comparata ingloria, omneque dedecus esse videatur, ait S. Chrysostomus in Psal. xxxiv.

Tertio, R. Levi: Justus, ait, יתר יאther, id est proficit ex amico suo, hoc est, justus arripit ab amico praestantiam, cum ab eo praestantissima addiscat, quibus in omni virtute perficiatur: se-cus accidit in sceleratis qui a sociis non nisi vitia et scelera, que inveniuntur et audiunt, addiscunt.

Quarto, R. Salomon: Justus, ait, יתר יאther, id est condonat proximo, q. d. Vir probus pravis amici moribus parit, erroneque condonat.

Quinto, Septuaginta Complutenses vertunt, sapiens justus sui ipsius amicus erit; Roman., cognitor justus sui ipsius amicus erit; eos autem qui peccant, persequuntur mala, et via impiorum seducet eos, lo nonnullis libris addit: « Sententia autem eorum immites. » Verum auctor Catena Graecor. plenius Septuaginta sic vertit, sicque explicat: « Justus condatus et sui ipsius et proximi quoque amicus est; at impiorum via in errorem deducunt illos. Observa hic quod justus ad utramque fortunam commodum et benevolens se praebet. Etenim si quid boni de proximo audit, non dolet, nec invidet, sed ex animo gaudet; contra vero si quid mali illi accidisse intellexerit, animo conturbatur et contristatur. Verumtamen tam dolor quam gaudium illius sunt moderata. Apud impios autem diversa affectio obinet: nam ubi eos ob terribiles comminationes merito formidare et conferri oportebat, ibi lætantur et aspernantur. Contra ubi propter bona, que alicui obvenere, gaudere debebant, ibi propter invidiam tabescunt, opposita nimirum affectione ducti et incitati. » Alius anonymus in eadem Catena: « Qui, ait, secundum Dei imaginem sese conditum agnoscit, ille secum habitat, modesteque de se ipso sentit; nec non, ne aliquid quod ad inimicitiam vel malitiam faciat, designet, diligenter cavet, neque donorum tandem cogitationes perturbat, aut pia studia interstat. » Alius: « Vir, ait, prudentia et justitia excultus amici commoda perpetuo spectat et curat, observatque quomodo modis singula rite administret. Et si quod erratum amicum committere contigerit, illud dissimulat et ignoscit; impii autem, contrarium plane iter ingressi, omnia in deteriores partem rapiunt. »

Sexto, noster Latinus Interpres profunde et germane Hebraeorum יתר יאther vertit, qui negligit damnum suum; radix enim יתר יאther significat superesse, restare, relinquere, quasi dicit:

(1) Ita et Rosenmullerus. Maurer, circumducti, ducit, dirigit in viam rectam socium suum, alios justus; sed via improborum errare facit, in errorem ducit eos.

Qui relinquit, scilicet sua lucra, hoc est qui negligit damnum suum. Sensus ergo est, quasi dicat: Qui non tantum alios non defraudat, sed et damna sua negligit, ut proximorum commodis consulat, hic demum antonomastice et per excellentiam justus, id est æquus, honestus, probus est, ac charitate praeditus, ideoque Deo charus et hominibus honoratus, qui proinde damnum quod Dei et virtutis amore subit, abunde rependit, facientque ut cæteris ditior evadat; cum ex adverso impii, qui per fraudes ditescere satagunt, et sua commoda aliorum damnis redimunt, inde non ditentur, sed depauperentur; quare iter eorum seducet eos: » iter, id est via, ratio et modus agendi, puta discedendi per fraudes et damna aliorum, decipiet eos, quia ab oculis speratis deducet eos ad inopiam. Unde sequitur: « Non inveniet fraudulentus lucrum suum. »

Sic Abraham cessit meliorem regionem Pentapolis nepoti suo Lot; sed Deus vicem illi rependit in Chananea, ubi eum bonis omnibus ditavit. Vice versa, Lot praecipiens Abraham Pentapoliem, opes omnes, quas in ea congererat, ejus incendio conflagrantem perdidit, Genes. xiii, vers. 9 et seq., et cap. xix. Sic Isaac puteos a se effossos invadentibus Geraritis ultro concessit; sed Deus ei vicem rependit, dum opes ingentes ac nominatim alium puteum, quem ob copiam aquarum vocavit Abundantiam (unde urbs que juxta eum deinde edificata est, dicta est Bersabee, id est puteus abundantiam), illi attribuit, Genes. xxvi, 21 et 33. Sic Jacob, cedens Labano socio suo meliorem ovium secturam, majorem a Deo accepit, Gen. xxxi, 7 et seq.

Memorable est quod in Annalibus Societatis Jesu legimus, P. Joannem Baptistam Romanum in naufragio arreptam tabulam Judæo euidam cessisse ea lege, ut, si enataret, Christianus fieret; enatavit uterque, Judæus tabule inebans, Baptistæ mori, aut potius Deo: itaque sibi temporalem magna meriti lætitia cumulatam, Judæo tam temporalem quam spiritalem vitam impertit; Judæus enim tante charitatis exemplo victus, manus nomenque Christo dedit, ac baptismo regeneratus Christiano deinceps ritu vixit.

Denique S. Thomas, II II, Quæst. xxvi, art. 4, ad 2, docet ex hac Salomonis sententia, ex charitate negligi posse bona temporalia ob majus bonum amicitiae, non vero spiritalia: magis enim debet vitare peccatum meum quam proximi, magisque curare salutem meam quam alienam.

Hinc consequenter inferunt Theologi per charitatem licere amico vitam pro tuenda amici vitæ periculo obicere, uti apud Gentiles fecerunt Py-lades et Orestes, Nisus et Euryalus, Damon et Py-thias, alique quos recenset Valerius Maximus, lib. IV, cap. vii, quos a tam generoso amicitiae actu laudat Patres, ut S. Ambrosius, lib. III Offic. cap. xii, asseritque Dionysium tyrannum visa Damonis et Pythiae amicitia, qua alter pro altero

vadem se morti offerrebat, optasse eos sibi in amicitiam acciscere. Eosdem laudat S. Augustinus, lib. IV Confess. cap. vi, et S. Iheronymus in cap. vii Michææ. Quin et Aristoteles, IX Ethic. cap. viii: « Qui, ait, pro aliis mortem oppellere consequerunt, eligunt magnum quoddam honestum sibi ipsis. » Generosus enim et perfectus amicitiae et magnanimitatis actus est mori pro amicitia et amico. Denique Christus, Joan. xv: « Majorem, inquit, dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis. » Pluribus rationibus idipsum confirmat Suarez, II II, Quæst. xxvi, art. 4, contra Paludanum et Durandum. Si licet pro ejus pudicitia, aliave virtute defendenda. Sic S. Didymus vitam exposuit pro vita et castitate S. Theodori, dum mutatis cum ea vestibus pro ea in lupanari remansit: unde postea cum eadem martyrio laureatus est. Celebratur eorum natalis dies in Martyrol. die 28 aprilis. Eosdem dilaudat S. Ambrosius, lib. II De Virgini. Sic S. Alexander S. Antoninam, mutatis cum ea vestibus, et prostibulo liberavit, ac deinde simul cum ea martyrium igne consummavit, ut habent Martyrol. die 3 maii: exstat eorum Vita apud Surium. Idem præstissem quemdam virgini Corinthie narrat Pal-ladius in Lausiac. Sic matrone Lacæne maritos carceri mancipatos, mutato cum eis habitu, et carcere et morte liberarunt, uti refert Valerius Maximus, lib. IV De Amore conjug. cap. vi.

27. NON INVENIET FRAUDULENTUS LUCRUM: ET SU-STANTIA HOMINIS ERIT AURI PRETIUM.—Hebraice לא ירוך לו יאcharoc, id est non aduret, vel non sibi dolosus venationem suam, id est non comedet feram vel predam, quam venatur per dolos et fraudes: ita R. Salomon, R. Levi, Aben-Ezra, R. David, Pagninus, Vatablus et alii passim. Alius, non perforabit aucupium suum, id est portando non capiet, non assabit, non comedet id quod aucupatur; alius, non obseptet predam suam, ut scilicet diu illa fruat; nam illa cito illi eripietur vel elabatur; inde enim חורקים charakim vocantur cancelli, quia rem obseptunt, vel quia perforati sunt.

Idem omnium est sensus. Est enim proverbium Hebraeis, imo et aliis gentibus, usitatum: « Fraudulentus non assabit predam suam, » id est non poterit, non vescetur et fruetur preda sua, quæ eam quam per fraudes aucupatur, vel non assa-quetur: unde Chaldaeus vertit, non fiet obvium venatio viro doloso; vel, si assequatur, illa ei eripietur, ut eam assare, eaque vesci et frui nequeat. Unde Noster clare vim proverbii expressit vertendo, non inveniet fraudulentus lucrum suum, quod fraude et dolo venatur; et Septuaginta, eis immittentibus, id est, ut Romana, non consequetur; Complutenses, non fabricabit venationes suas, Nimirum: « Male parla, male dilabuntur. » Et:

De male questis non gaudet tertius haerens,

Est metalepsis. Ex assatione enim prædæ intelligitur tam præcedens ejus investigatio et comprehensio, quam consequens comestio et epulatio.

ET SUBSTANTIA HOMINIS ERIT AURI PRETIUM. — Legit יקר *ikar*, id est pretium; jam aliis punctis legunt יקר *ikar*, id est pretiosus. Rursum חרץ *charutz*, id est præcisum, significat tam hominem strenuum, sedulum, acrem, quam aurum. Unde primo, Pagninus vertit, et divitiarum hominis pretiosorum, sollicitudo, vel strenuitas et sedulitas, quia per strenuitatem parantur opes et imperia, tam temporalia quam spiritalia, ut dixit versu præced. Et R. Salomon, substantia viri solliciti (et negotiationi incumbentis, ait, Aben-Ezra) est pretiosa et honorifica; et Vatablus, substantia hominis pretiosa est; alii, substantia hominis pretiosa, est sollicitudo, q. d. Pretiosissimum quod in opibus hominis, est diligentia et sedulitas. Ita R. David.

Secundo, Chaldaeus vertit, substantia hominis erit aurum pretiosum; quæ versio eundem cum Vulgata reddit sensum.

Tertio, R. Levi, substantia viri pretiosi et gloriosi, puta justus, erit aurum, quod omnium facultatum est præstantissimum.

Quarto, Hebræus apud Pagninum in Lexico, substantia quæ per sollicitudinem paratur, pretiosa, id est rara est, et chara; et Baynus, divitiarum hominis solliciti, q. d. Opes hereditate relicte sunt charæ, at chariores sunt, quæ proprio labore et sollicitudine parantur; quare esto illas subinde quis prodigat, has tamen, quasi laboris sui fructus et premium, studiosè tuetur et servat.

Quinto, Septuaginta vertunt, possessio autem pretiosa viri mundus, qui sollicit ab omni scoria peccati, avaritiæ et fraudum instar auri igne defæcanti expurgatus est; hoc enim significat Hebraice חרץ *charutz*, unde auctor Catena Græcæ, vertit, vir autem sincerus scelerisque purus pretiosus est peculium. Sic et Syrus more suo legens vestigia Septuaginta, substantia pretiosa, ait, homo electus. Quid enim pretiosus sinceritate, puritate, justitia, sanctitate? Audi S. Ambrosium, lib. 1. Officior. cap. III: « Denique pretiosa possessio homo mundus. Sepi ergo hæc possessionem et circumvallato cogitationibus, munito piis sollicitudinibus, ne in eam irruat et captivum de æant irrationabiles corporis passionem, ne incursum motus graves, ne diripiant vindemiam ejus transeuntes viam. Custodi interiorum hominem tuum. Noli eum quasi vilem negligere ac fastidire, quia pretiosa possessio est. Et merito pretiosa, ejus fructus non caducus et temporalis, sed stabilis atque æternæ salutis est. Cole ergo possessionem, ut sint tibi agni.

Sexto, Noster legens יקר *ikar*, id est pretium, optime vertit, « substantia hominis erit auri pretium. » « Hominis, » sollicit veracis, serii et strenui; hic enim solus dignus est nomine hominis, vereque est homo; et hunc intelligi suadet, imò cogit antithesis. Sensus ergo est, q. d. Opes, quas fraudu-

lentas per fraudes congerit, illum non pascent, nec ditabunt, sed ab eo velut a prædone ad alios avolabunt; at vero opes justis et sinceris, quis ipse suo labore et sedulitate sibi parat, erunt « auri pretium, » id est erunt stabiles et pretiosæ, ac auri pretio æstimabuntur, hoc est, magnæ multæque erunt; quod enim auro admetitur, hoc magnum et pretiosum est (1).

Anagogice Beda: « Non inveniet fraudulentus lucrum, etc. : fraude namque acquisita pecunia plus in anima damni, quam lucri addit in arca; et qui propriam pro Domino substantiam novit dispensare, remunerante ipso pro terrenis celestia dona recipiet. Aliter: Non inveniet fraudulentus lucrum, et substantia hominis erit auri pretium, q. d. Qui fraudulenta mente simulat se esse bonum nequiter vivens in occulto, non inveniet bona vitæ sequentis. Qui autem substantiam virtutum spiritualium veraciter acquirit, mercedibus ex ea claritatem regni perennis, quod verbis sequentibus apertius dicit: In semita justitiæ vita, etc. : In semita enim justitiæ substantiam acquirit virtutum, virtutibus æternæ vitæ claritas auro pretiosior emittitur. Iter autem pravum, quo fraudulentus incedit, perditio lucro temporali quod appetit, ad mortem, quam providere nolit, tendit sempiternam. »

28. IN SEMITA JUSTITIÆ, VITA: ITER AUTEM DEVIUM DUCIT AD MORTEM. — Pro iter devium, hebraice est iter semite ejus, hoc est, iter per viam novamque semitam, devians a regia via et communi semita justitiæ, q. d. Justitia est quasi via regia, quæ ducit ad vitam, et in vitam desinit; iter autem devium, puta actio et conversatio a justitiæ norma deflectens et devians, ducit ad mortem presentem et æternam.

Porro Septuaginta iter semite referunt et arcant ad injuriarum memoriam, quia per eam quasi semitam assidue it reditque iracundus, et vindictæ appetens: « In viis, iniquant, justitiæ vita; vitæ autem eorum, qui memores sunt injuriarum, in mortem; » nam ex injuriarum memoria accenditur vindictæ cupidus, quæ in necem aliorum et sui ipsius ruit: Chaldaeus iter semite interpretatur iter patrum nostrorum, puta impietatem tritam a patribus impiis.

Recentiores pro מות אל *el mavet*, id est ad mortem, legentes alio puncto מות אל *al mavet*, id est non mors, plane aliter vertunt, in semita justitiæ vita est, et hæc ipsa nequaquam ad mortem ducit; ita Tigurina, Pagninus, R. Levi, R. Salomon et alii (2). Verum hæc lectio obscurius et exilius reperit id quod clare et sublimiter jam asseruit, atque caret sua antithesi, quam Vulgata et Sep-

(1) Septimo, sed opes, divitiarum hominis pretiosas, sunt sedulitas, seu sedulo obtingunt. Ita recentiores multi.

(2) Sine mappik, et via trita, recta et plana, in qua sunt prohi, est immortalitas: ita Maurer. Cum mappik vero, et via semita ejus est non mors: ita Rosenmullerius.

tuaginta exhibent. Illorum ergo lectio vera et germana est.

Hæc gnome est stimulus acer ad sectandam justitiam virtutemque, ac fugiendam injustitiam et vitium. Quid enim optabilis homini quam vita, eaque beata et æterna? Quid execrabilis quam mors, eaque cumlata æternis gehennæ incendiois? Quocirca eandem usurpavere Philosophi, ac im-

primis Plato sæpius eadem stimulat suos ad omnem honestatem. Et Sicut Philosophus in Sentent. num. 41, hoc quasi vitæ honestæ principium constituit: « Immortales crede te manere in judicio honores et potestas, nimirum in gehenna æternum quod cruciat, momentaneum quod hic delectat; in celo æternum quod delectat, momentaneum quod hic cruciat. Elige. »

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Gnome de filio sapiente, de oris custodia et inconsiderato ad loquendum: de paupere divite, et divite paupere: de lucerna impiorum, substantia festinata, dilatazione spei: de nuntio impio et fidei, de nocturnis patrum: omnia cum consilio agenda, et cum sapientibus conversandum: de parente virge, et ventre impiorum insaturabilis.

1. Filius sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, non audit eum arguitur. 2. De fructu oris sui homo satiabitur bonis: anima autem prævaricatorum iniqua. 3. Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala. 4. Vult et non vult piger: anima autem operantium impingabitur. 5. Verbum mendax justus detestabitur: impius autem confundit, et confundetur. 6. Justitia custodit innocentem viam: impietas autem peccatorem supplantat. 7. Est quasi dives, cum nihil habeat: et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit. 8. Redemptio animæ viri, divitiarum suarum: qui autem pauper est, inerepationem non sustinet. 9. Lux justorum lætificat: lucerna autem impiorum extinguetur. 10. Inter superbos semper jurgia sunt: qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia. 11. Substantia festinata minuetur: quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur. 12. Spes, quæ differtur, affligit animam: lignum vitæ desiderium veniens. 13. Qui detrahit alieni rei, ipse se in futurum obligat: qui autem timet præceptum, in pace versabitur. Animæ dolosæ errant in peccatis: justus autem misericordes sunt, et miserantur. 14. Lex sapientis fons vitæ, ut declinet a ruina mortis. 15. Doctrina bona dabit gratiam: in itinere contemptorum vorago. 16. Astutus omnia agit cum consilio: qui autem fatuus est, aperit stultitiam. 17. Nuntius impii cadet in malum: legatus autem fidelis, sanitas. 18. Egestas, et ignominia ei, qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur. 19. Desiderium si compleatur, delectat animam: detestantur stulti eos, qui fugiunt mala. 20. Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur. 21. Peccatores persequitur malum: et justis retribuentur bona. 22. Bonus relinquit hæredes filios, et nepotes: et estoditur justo substantia peccatoris. 23. Multi cibi in novalibus patrum: et aliis congregantur absque judicio. 24. Qui parit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit. 25. Justus comedit, et replet animam suam: venter autem impiorum insaturabilis.

1. FILIUS SAPIENS, DOCTRINA PATRIS: QUI AUTEM ILLUSOR EST, NON AUDIT EUM ARGUITUR. — Pro doctrina hebraice est מוסר *musar*, id est disciplina, institutio, eruditio. Hæc gnome acrem dat stimulum tum parentibus, ut filios in omni virtutis disciplina instituant; tum filiis, ut eandem tota

mente capessant. Sensus ergo est, q. d. Filius sapiens audit doctrinam patris, eique obedit. « Qui autem illusor et derisor est, » id est insipientis, qui monita patris ridet et spernit, hic non audit eum inerepantem, eum ab eo de vitiis suis arguitur. Ita Chaldaeus, filius sapiens, inquit, suscipit